

Enige vondsten van de Echte tonderzwam, *Fomes fomentarius* (L. ex. Fr.) Fr., in Zuid-Limburg

P.J.H. Kemp, Turennestraat 21, Maastricht

Aanleiding tot het schrijven van dit artikelje vormen de verspreidingskaartjes Nederland betreffende het voorkomen van de Echte tonderzwam op bladzijde 35 in de Wetenschappelijke mededeling van de Kon. Nederlandse Natuurhistorische Vereniging en de Nederlandse Mycologische Vereniging, nr. 167 van maart '85. Op deze kaartjes voor de jaren 1950-1972 en 1973-1983 worden geen vondsten van de Echte tonderzwam in Zuid Limburg aangegeven.

Nu herinnerde ik mij dat ik vermoedelijk omstreeks 1970 dhr. Bult van de thans bestaande Paddestoelenstudiegroep erop attent maakte dat ik bij Beertsenhoven bij Wylré op een populier (*Populus spec.*) een zwam had gezien, waarvan ik aannam dat dit een Echte tonderzwam was. Dhr. Bult heeft de zwam bekeken, maar aangezien de zwam ca 5 m hoog aan de boom zat, en omdat werd aangenomen dat de Echte tonderzwam niet of nauwelijks in Nederland te vinden was, meende hij met een soort Vuurzwam (*Phellinus spec.*) te doen te hebben.

Enige jaren geleden, het zal omstreeks 1982 zijn geweest, toonde mij dhr. Verwijst van het Cannerbos 2 paddestoelen, die van een populier (*Populus spec.*) in het Jekerdal te Maastricht afkomstig waren. Deze zwammen waren hoofdvormig met afmetingen van meer dan 30 cm in 3 richtingen. Ik concludeerde toen, mede gezien de afmetingen, dat dit Echte tonderzwammen (van wel meer dan 10 jaren oud) moesten zijn en raadde hem aan één exemplaar naar het Natuurhistorisch Museum te Maastricht te brengen met het verzoek deze aan de Paddestoelenstudiegroep door te geven. Veel later schijnt een exemplaar bij het Natuurhistorisch Museum te zijn bezorgd; maar ik heb hierover verder nooit iets vernomen.

Toen ik in het najaar van '85 de bewuste verspreidingskaartjes onder ogen kreeg, haalde ik mijn herinneringen aan de Echte tonderzwam weer op en besloot de zaak nader te onderzoeken.

Allereerst bezorgde ik 2 exemplaren van de zwam afkomstig van een omgevallen berk (*Betula spec.*) te Meerssen bij dhr. Kelderman te Valkenburg, lid van de Paddestoelenstudiegroep. Hij bevestigde mij later dat het inderdaad de Echte tonderzwam betrof.

Hierop heb ik de verdere gevonden exemplaren getest volgens de methoden die o.a. beschreven worden door een van de grote kenners van paddestoelen op hout, dr. H. Jahn in zijn boek Pilze die an Holz wachsen (1979) op bladzijde 148. Hij schrijft aldaar: Wanneer men enkele snippers van de korst van de "hoed" van deze zwam in kaliloog brengt, dan zal dit loog bloedrood kleuren.

Voor zover ik later exemplaren kon verzamelen of laten verzamelen heb ik deze zoveel mogelijk door dhr. Kelderman laten controleren.

De positieve resultaten van de in maart tot en met mei '86 geteste exemplaren, waarvan mij een deel reeds langer als vondst bekend was, kan ik als volgt weergeven.

Verscheidene (?) exemplaren op een beuk (*Fagus sylvatica*) te Schinnen. Overigens ziet deze beuk er op het eerste gezicht nog goed uit.

Een 30-tal exemplaren, waaronder met afmetingen als hiervoor reeds aangehaald, op 4 populieren (*Populus spec.*) in het Jekerdal te Maastricht.

Drie exemplaren op een populier (*Populus spec.*) langs de Geul te Wylré.

Vijf exemplaren op een door de storm van zijn top beroofde paardekastanje (*Aesculus hippocastanum*) te Maastricht.

Circa 10 exemplaren op berken (*Betula spec.*) te Meerssen. Een exemplaar op berk (*Betula spec.*) in het Onderste Bos te Wittem.

In het park van Elsloo heb ik aan de voet van een beuk (*Fagus sylvatica*) nog het restant van een zwam gevonden, waarvan ik veronderstelde, dat dit weleens een Echte tonderzwam zou kunnen zijn. Beproeving alsvoren omschreven van enige schilfers van het restant van deze zwam deed echter het kaliloog onvoldoende duidelijk kleuren.

Een groot exemplaar naar ik op het uiterlijk aanneem, dat ongeveer 5 jaren geleden op een populier (*Populus spec.*) langs de Geul bij Wylré aanwezig was, was in april '86 niet meer aldaar aanwezig.

Niet onderzocht konden worden zwammen, die te hoog aan de bomen zaten en waarvan derhalve geen materiaal kon worden verzameld. Het betreft 3 exemplaren op een populier (*Populus spec.*) schuin tegenover de begraafplaats Oostermaas te Maastricht, 1 exemplaar op een door de storm van zijn kroon ontdane populier (*Populus spec.*) bij Beertsenhoven (Wylré) en 1 exemplaar op door de storm afgebroken beuk (*Fagus sylvatica*) in het Onderste Bos te Wittem.

Uit deze waarnemingen zou geconcludeerd kunnen worden, dat de Echte tonderzwam in Zuid-Limburg in aantal toeneemt. De vraag rijst echter of men omwille van deze in Nederland zeldzame soort de vaak reeds beschadigde of zieke bomen waarop zij voorkomt, ook zou moeten beschermen.

Uit het oogpunt van natuurbehoud of natuurbescherming is het antwoord op deze vraag bevestigend. Deze bomen dienen zo lang mogelijk gehandhaafd te blijven, totdat zij gevaar gaan opleveren. Dit zal telkens van de omstandigheden ter plaatse afhangen.

Hierbij wil ik dank brengen aan allen die mij bij dit onderzoekje geholpen hebben.

Uit de Flora van Limburg aflevering 23

onder redactie van J. Cortenraad, Heerderweg 86H, Maastricht

Deze waarnemingenrubriek verscheen 22 maal in de periode 1979-1984. Na een pauze van ruim twee jaren wordt hij in enigszins gewijzigde vorm hervat. In deze rubriek worden waarnemingen van min of meer zeldzame planten in Limburg en aangrenzend buiten- en binnenland opgenomen.

Om de opgelopen achterstand m.b.t. het publiceren van vondsten weg te werken worden thans alleen waarnemingen opgenomen vanaf 1983. In deze aflevering komen de varens tot en met de anjerachtigen aan bod. Het ligt in de bedoeling om in deze rubriek ook (voorlopige) verspreidingskaartjes te publiceren.

Weernemingen van elke plant (uit welk jaar ook) zijn meer dan welkom. Vermeldt bij Uw weernemingen, behelve de naam van de plant: Kilometerhoknummer, pleete (zo precieus mogelijk aangeduid), datum en eventuele bijzonderheden (bijv. sentel exemplaren, vilteliteit, bedreigingen). Het gebruik van streepijeteten, schrijffijlsten of waarnemingekeertje van de Plentenstudiegroep verdient de voorkeur. Deze zijn verkrijgbaar bij D. Th. de Graef, Bosquetplein 7, Maastricht (tel. 043-293068). Kopleën van steekkaarten met een of meerdere stippen die de vindplaats(en) aanduiden zijn eveneens bruikbaar, vooral als het waarnemingen van (zeer) zeldzame planten betreft. Ook waarnemingen van het verdwijnen of uitoeroelen van planten worden graag tegemoet gezien. Weernemingen kunt U zenden naar J. Cortenraad, Heerderweg 86H, 6224 LH Maastricht.

Moeresvaren (*Thelypteris palustris*) Swalmen. Langs poel in vochtig bos tussen spoorlijn en Beeselsbroek, Kilometerhok 58-35-32, mei '83 en '84 Plantenstudiegroep.

Zwartsteel (*Asplenium adnigrum*). Op muur van boerderij te Eckelrade (62-31-22, 29-6-'85), J. Broers en H. Hillegers. Dit is de eerste melding sinds geruime tijd van de Zwartsteel in Limburg, een varen die vroeger ook terrestrisch (in aarde) in holle wegen en bossen voorkwam. In Eckelrade bevindt zich ook nog steeds de (waarschijnlijk) enige populatie in Limburg van **Schubveren (*Ceterech officinerum*)** op een oude muur. Zij heeft zich hersteld van een schoonmaakactie. (62-31-22).

Tongveren (*Phyllitis scolopendrium*). Enkele jonge exemplaren op muur boven gracht bij Kasteel Hoensbroek. 60-53-53, aug. '85, T. Mulder en J.

Cortenraad. Verder werd de Tongvaren aangevoerd gevonden op steengruis in de Beatrixhaven, samen met de **Noordse streepveren (*Asplenium septentrionale*)** een varen die niet in Nederland in het wild voorkomt. 61-18-43, 1 okt. '85, H. Hillegers.

Smalle beukveren (*Phegopteris connectilis*) Langs kapvlakte te Geulhem, meerdere exempl., 62-21-14 mei '86. Plantenstudiegroep.

Blaasvaren (*Cystopteris filix-fragilis*). Deze varen komt in Zuid-Limburg zowel in aarde als op muren voor. Op laatstgenoemde standplaats komt hij thans het meeste voor; vroeger werd hij regelmatig in holle wegen gevonden. Zo'n vindplaats is gelegen in een holle weg ten zuiden van het Biebos, waar in de zomer van '85 een aantal exemplaren zijn waargenomen, 62-22-32, H. Hillegers. Een tweede terrestrische groeiplaats bevindt zich in het Rotsparck te Valkenburg waar de Blaasvaren in aarde groeit tussen los op elkaar gestapelde stenen (62-22-11, mei '85, J. Cortenraad). Verder zijn nog twee groeiplaatsen op muren ontdekt bij de Volmolen te Epen op een bruggetje over de Geul (ongev. 10 exempl., 62-43-23, mei '84, Plantenstudiegroep) en te Groot-Haasdal op de muur van een oude schuur (enkele exempl. 62-12-31, juni '85, J. Cortenraad).

Addertong (*Ophioglossum vulgatum*). Meinweg, Scherpenzeel 58-56-13, zomer '84 R. van Ham. **Groot glaekruid (*Parietaria officinalis*)** In wegbarm en greppel voor schraal grasland te Watersley bij Sittard, 60-42-35, zomer '83, J. Koelink en aan voet van muur bij de Waterpoort te Wyck, enkele exemplaren, 61-28-33 juli '85, J. Cortenraad.

Pijpbloem (*Aristolochia clematitis*). Maasbracht, op bazaltkade, enkele tientallen stengels, J. Pincakers 58-52-55. Smeermaas (B), vele exemplaren op dijk langs Maas, E7-15-31, E. Blink. Orsbach (D), Schneeberg, enkele exemplaren langs bospad, UNIO-excursie, juni '85.

Volgens WEEDA C.S. (1985) kwam (komt) de Pijpbloem in Limburg veel in dorpen en bij boerderijen voor. Recent zijn echter weinig van dit soort plaatsen bekend. De twee groeiplaatsen langs de Maas zijn waarschijnlijk tot stand gekomen door daar aanvoer van de wortelstukken met Maaswater.

Druifkruid (*Chenopodium botrys*). Kerkrade. Mijntsteenbergh van de mijn Willem-Sofia, mijloenen (!) exemplaren, aug. '85, 62-25-21 T. Mulder en J. Cortenraad. Deze aromatische Ganzevoet wordt ook in België en Noord-Frankrijk op steenberggen gevonden. Hij komt vooral voor op smeuulende steenberggen. Door dit branden komen gasen en warmte vrij die de meeste planten doen afsterven. Op zulke „schoongebrande” plaatsen komt het Druifkruid snel tot ontwikkeling. Verder lijkt de plant op de steenberg maximaal ontwikkeld op de steilste delen met veel losliggend materiaal en op zuidoost- tot zuidwesthellingen. Overigens is van de steenberg Willem Sofia al

sinds tientallen jaren bekend dat hij brandt. Het Druifkruid wordt óók gevonden langs spoorwegen in Nederland, waar het gedijt op in het voorjaar bespoten en dus kale plaatsen. Meestal is het dan eerst aangevoerd met mijnsteengruis of koolas. (Koster, 1985).

Speanee zuring (*Rumex scutetus*). Buggenum, op strekdam in de Maas waarop de spoorbrug rust, 58-44-12, zomer '85, J. Cortenraad. Ook de Spaanse zuring wordt door het water van de Maas verspreid vanuit België waar ze op rotsen en in groeven voorkomt. Deze vondst is de meest noordelijke in Limburg sinds 1950. Vroeger kwam de Spaanse zuring ook op stadsmuren in Limburg voor, o.m. te Roermond.

Van muren was ze recent alleen nog van Eijsden, op een muur langs de Maas, bekend, waar ze echter sinds kort waarschijnlijk door bespuiting van de muur verdwenen is. 61-48-13, zomer '85, E. Blink.

Smal vlieszaad (*Corispermum leptopterum*). Zowel op station Bunde als op station Beek-Elsloo komt deze plant op aangevoerd zand voor, 61-18-25,35 en 60-51-23, aug. '85, J. Cortenraad. Het Smal vlieszaad breidt zijn areaal in Nederland uit en komt vooral in het westen en midden van het land op industrieterreinen en langs spoorwegen voor. Het is in Limburg (nog) een zeldzaamheid.

Kleine meier (*Amaranthus blitum*). Grubbenvorst. Op zandstrandje langs de Maas, enkele exempl. 52-46-54, aug. '84, Plantenstudiegroep. Eerste vondst in Limburg ten noorden van Thorn. Deze plant, waarschijnlijk de enige oorspronkelijk inheemse amarant, wordt in Limburg over het hoofd gezien. Met name op open, zanderige terreinen langs de Maas en langs de randen van fietspaden en op kerkhoven, moet ze meer te vinden zijn. Zo komt de Kleine meier bij Oost-Maarlant langs een fietspad onder een heg voor met een aantal grassen die, net als hij, in de vroege zomer kiemen en een aangepaste koolzuurstofwisseling hebben die het hun mogelijk maakt om onder droge en warme omstandigheden snel te groeien. Deze grassen zijn het in Limburg niet zeldzame Glad en Harig vingergras (*Digitaria ischeum* en *D. sanguinalis*), de vrij algemene Groene naalbaar (*Setaria viridis*), de landelijke gezien zeer zeldzame Kransnaalbaar (*S. verticillata*) - die in het zuidwesten van Zuid-Limburg vaker gevonden wordt en hier standvastiger is dan elders - en de Aleppogierst (*Sorghum halepense*), die met name in Zeeland langs fietspaden regelmatig gevonden wordt en mogelijk ingeburgerd. 61-38-33, J. Cortenraad.

Besterderement (*Ameranthus hybridus*). Deze veel op Papegaaienkruid (*A. retroflexus*) lijkende plant komt samen met deze soort veel voor op het stationsemplacement van Maastricht, 61-28-23, 33. Ook te Heerlen (62-14-32) enkele exempl. zomer '85, A. Koster. Zie ook KOSTER (1985). Let er eens op in de rest van de provincie!

Oosterse karmozijnbes (*Phytolacca esculenta*). Deze plant lijkt ingeburgerd op het emplacement van station Roermond, 58-44-43, juli '85, R. van Ham en J. Cortenraad.

Bronkruid (*Montia fontana*). Op open plekken in relatief schraal grasland en onder meidoornstruiken op de Danikerberg, 60-52-12, april '85, J. Geraedts en J. Cortenraad. Eerste vondst in Zuid-Limburg sinds 1950 van het Bronkruid, dat in het Krijtdistrict ontbreekt.

Riempjes (*Corrigiola littoralis*). In '84 en '85 is deze plant op een aantal Limburgse spoorwegemplacementen gevonden, zo te Nuth, 60-53-51, op vochtig schouwpad, zomer '84, J. Koelink, te Maastricht en Blerick (hier in grote aantallen) 61-28-23 resp. 52-56-44, A. Koster (1984-1985) en te Ransdaal samen met Breukkruid in groot aantal op schouwpad, juli '84, 62-23-11. J. Cortenraad.

Behaard breukkruid (*Herniaria hirsuta*). Simpelveld, op koolas 1 exempl. samen met Gewoon breukkruid, juli '84, 62-24-52, J. Cortenraad. Deze plant werd naderhand helaas verzameld door een andere vinder. Waarschijnlijk is het Behaard breukkruid meegevoerd met de koolas, het komt o.m. in België en Noord-Frankrijk op mijnsteenbergen voor en is op een paar plaatsen elders in Nederland ook, in soms groot aantal, op koolas en mijnsteen langs spoorwegen gevonden. Zie KOSTER (1985).

Slanke mantelanjer (*Petrorhagia prolifera*). Genep, langs oude spoorlijn in groot aantal, 46-34-43, zomer '85, A. Koster. Vermoedelijk een sinds lang hier voorkomende populatie van deze soort die in het hele land praktisch tot spoorwegen is teruggedrongen en in Limburg verder nog langs het spoor bij Ransdaal voorkomt, waar ze door opdringend Duinriet (*Calamagrostis epigjos*) bedreigd wordt, 62-23-11. Zie ook KOSTER (1985).

Kegelsilene (*Silene conica*). Sittard, in grindrijk zand langs het spoor met de „spoorweggrassen” Langbaardgras (*Vulpia myuros*) en Plat beemdgras (*Poa compressa*); enkele exempl., 60-42-13, mei '85, J. Cortenraad. In hetzelfde uurhok was de Kegelsilene vóór 1950 ook al waargenomen, adventief bij de graanmagazijnen. Mogelijk handhaaft zij zich nu.

Rulge anjer (*Dianthus armeria*). Simpelveld, spoorwegemplacement, 62-24-52, aug. '85. A. Koster, 1 exempl.

Dwerghoornbloem (*Cerastium pumilum*). Vis-sersweert, op met dunne laag aarde bedekte bazaltijk langs de Maas, enkele exempl., 60-21-34, mei '84, J. Pinckaers en J. Cortenraad. Maastricht, bij spoorwegovergang Ariënsstraat - Sint-Gerardusweg, 61-28-44, enkele tientallen, mei '85 en '86, J. Cortenraad. In beide gevallen werd de Dwerghoornbloem gevonden samen met Zandhoornbloem (*C. semidecandrum*), een plant

die er op lijkt. De Dwerghoornbloem is echter fors van postuur en grootbloemiger op deze plaatsen in vergelijking met de Zandhoornbloem. Ze komt waarschijnlijk meer voor in Limburg, maar wordt over het hoofd gezien.

Heggevogelmuur (*Stellaria neglecta*). Deze plant komt in Zuid-Limburg meer voor dan in de Atlas van de Nederlandse Flora staat aangegeven. Werd ze in '81 en '82 te Elsloo en Geulle ontdekt, in '85 is ze in grote aantallen gevonden bij Etzenrade, langs de Rode Beek, zowel op de oever als langs de schouwpaden, 60-43-25, 35 en 60-44-31, J. Geraedts en J. Cortenraad; onderaan de Putberg in grote aantallen aan de rand van het bos en veel onder Meidoornhagen (hier doet de plant haar naam eer aan), 62-24-21, idem en in '86 is ze gevonden langs een bospad in het Dekensbos bij Schin op Geul samen met Drienerfmuur en Vogelmuur, 62-22-44, excursie Floracursus Plantenstudiegroep.

Literatuur:

KOSTER, A., 1985. Botanische waarnemingen op spoorwegterreinen in 1985. Notitie nr. 8 Ministerie van Landbouw en Visserij, Adviesgroep Vegetatiebeheer, Wageningen.

WEEDA, E.J., R. WESTRA, T. WESTRA en CH. WESTRA. Nederlandse Oecologische Flora. deel 1. Amsterdam.

Kerkuilen in Limburg in 1984

A.C. Hoegen, Gildemeesterlaan 6, 3401 GL IJsselstein

”De Kerkuil mag als een vrij moeilijk te inventariseren soort worden aange-merkt. De vogels kiezen namelijk vaak lastig te ontdekken en moeilijk te bereiken plaatsen om er hun jongen groot te brengen. Het vaststellen van de aanwezigheid is gelukkig meestal eenvoudiger dan het lokaliseren van de broedplaatsen.

De Kerkuilen verraden hun aanwezigheid vooral 's nachts, namelijk door verschillende geluiden. Overdag kan men constateren, dat in een bepaalde omgeving Kerkuilen huizen, als men let op de aanwezigheid van braakballen en verse meststrepen.” (BRAAKSMA & DE BRUIJN, 1976)

Het inventariseren van Kerkuilen is niet alleen moeilijk als gevolg van hun verborgen levenswijze, maar helaas ook door hun geringe voorkomen.

Het aantal broedparen in Nederland wordt voor 1963 op 1800-3500 geschat. Daarna is de stand drastisch teruggelopen tot rond de 200.

Volgens een ruwe schatting komen in Limburg tussen de 5 á 10 procent van het totaal aantal broedparen van de Kerkuil voor.

Al met al reden genoeg om aandacht te besteden aan deze schaarse broedvogel.

In 1984 is een uitgebreide inventarisatie naar de Kerkuil in Limburg uitgevoerd. Begin maart 1985 zijn de resultaten gepubliceerd in het rapport

”Kerkuilenproject Limburg 1984; verslag van een gekoördineerde Kerkuileninventarisatie.” Dit artikel is een verkorte weergave van het rapport.

Methode

In de afgelopen jaren zijn door zowel particulieren, verenigingen als het Staatsbosbeheer afzonderlijk inventarisaties naar het voorkomen van de Kerkuil in Limburg verricht. Hoewel uit Noord-Limburg in de loop der jaren vrij veel waarnemingen bekend zijn geworden, ligt het accent van de inventarisaties vooral op Midden- en Zuid-Limburg. Om enige lijn te brengen in de inventarisatie van Kerkuilen heeft de toenmalige afdeling Ecologie (dienstvak Natuurbehoud) van het Staatsbosbeheer in Limburg voorgesteld de coördinatie van het Kerkuilenproject ter hand te nemen. Na overleg met betrokkenen werd hierover overeenstemming bereikt, de uitvoe-